

τιο κοντά από
δοχή, αφού οι
λά έπειτα από

ην μειοψηφία
δύσκαμπτες.
κντιμετωπίζο-
) όχι μόνο γι-
ηφίες, και οι
προβολή των
ται γιατί προ-
υμβαίνει στη

οκρατία πολ-
ειοψηφούν ή
έψουμε ότι η
δικαιολόγητα
ίτερων περι-
την προτίμη-

αναχρονιστι-
ραλισμό και
εών και την
ες όχι μόνο
προσώπου.

α ρηχός, ευ-
. Αντιθέτως,
ν και αυτόν
α θα πρέπει
α και να επι-
αιτικούς απο-
ιπόν, γνωρί-
ής ζωής μας
δεν μπορεί
ορεί να μας
της υπεύθυ-

VI. Marx: Υπερτερεί της Δημοκρατίας ο Κομμουνισμός;

Υπό την οπτική των μαρξιστών η κατάρρευση του καπιταλισμού (αστικής δημοκρατίας) και η άνοδος του κομμουνισμού (λαϊκής δημοκρατίας) θα σηματοδοτήσει το τέλος της φιλοσοφίας, όχι μόνο γιατί όλα τα προ του Marx φιλοσοφικά συστήματα δεν ήσαν προς όφελος του λαού, αλλά αποτελούσαν έργο μειοψηφιών προς όφελος των ιδίων ή άλλων μειοψηφιών, αλλά και γιατί άπαξ και καθοριστεί φιλοσοφικά ο στόχος,¹⁰¹³ ήγουν η ανατροπή, ορισμένως, του ιδεαλισμού και η εγκαθίδρυση του ιστορικού υλισμού, η φιλοσοφία θα έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της και το μόνο που θα χρειάζονται οι άνθρωποι θα είναι η πείρα των κοινωνικών αγώνων.¹⁰¹⁴

Κατά τους μαρξιστές, είχε δίκιο ο Hegel, όταν έβλεπε την φιλοσοφία διαλεκτικά,¹⁰¹⁵ ως πεδίο, δηλαδή, συνεχούς αντιπαράθεσης και συνθέσεως φιλοσοφικών ιδεών που, ενώ αρχικά αντιτίθενται μεταξύ τους, εν συνεχεία συντίθενται για να δημιουργήσουν μια νέα θέση, η οποία θα προκαλέσει με τη σειρά της μια νέα αντίθεση, ώστε να επέλθει εκ νέου σύνθεση κτλ. Είχε δίκιο, επίσης, όταν έλεγε ότι η φιλοσοφία θα πρέπει να μελετήσει κάθε πτυχή της ιστορίας του πνεύματος, για να μας αποκαλύψει τους άτεγκτους νόμους της κίνησής του.¹⁰¹⁶ Είχε, ωστόσο, άδικο, όταν συνέδεε καθετί που υπάρχει και συμβαίνει γύρω μας με τον αγώνα του πνεύματος να απελευθερωθεί από τον κόσμο και να επιστρέψει στον εαυτό του, ή όταν υπεστήριζε πως η νόηση είναι ο δημιουργός της πραγματικότητας, όχι μόνο διότι βγάζοντας το πνεύμα έξω από την ιστορία αναπαρέστησε τον κόσμο σαν αυτός να κινείται ανάποδα, με το κεφάλι προς τα κάτω, όπως στο σκοτεινό θάλαμο της φωτογραφικής μηχανής,¹⁰¹⁷ αλλά και γιατί η βάση της ζωή μας είναι υλιστική, αφού «οι άνθρωποι πρέπει να τρών, να πίνουν, να έχουν στέγη και να ντύνονται πριν να είναι σε θέση να ασχολούνται με την πολιτική, με την επιστήμη, με την τέχνη κτλ.»¹⁰¹⁸ Για τους μαρξιστές, οι νόμοι που προσδιορίζουν την κοινωνική εξέλιξη και τη μετάβαση από

1013. N. Iribadjakov, "Philosophy and Antiphilosophy", *Philosophy and Phenomenological Research* 35 (1974): 181-200, 187.

1014. Ακαδημία Επιστημών της Ε.Σ.Σ.Δ., *Η θεωρία του Ιστορικού Υλισμού*, επιμ. Τάσος Βουρνάς, μτφ. Γιάννης Δεστούνης (Αθήνα: Γνώσεις, χ.χ.), 250.

1015. Για τους μαρξιστές η διαλεκτική είναι η πιο υψηλή μορφή διανόησης. Βλ. λήμμα «Διαλεκτική», στο Μ. Ρόζενταλ και Π. Γιούντιν, *Φιλοσοφικό λεξικό*, επιμ. Γ. Πικρός (Αθήνα: Νέος Σταθμός), 49.

1016. Θ. Βέικος, *Θεωρία και μεθοδολογία της ιστορίας* (Αθήνα: Θεμέλιο, 1987), 95.

1017. Ακαδημία Επιστημών, 20, 25, 26-27 (σ. 211).

1018. Βλ. λήμμα «Ιστορικός υλισμός», στο Ρόζενταλ, 103.

τη μια κοινωνική οργάνωση στην άλλη είναι υλικοί – συνδέονται, δηλαδή, «με την εξέλιξη των μέσων παραγωγής των υλικών αγαθών που είναι απαραίτητα για την ύπαρξη του ανθρώπου, αφού καμία κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς να παράγει υλικά αγαθά».¹⁰¹⁹ Για τους μαρξιστές, συνεπώς, η ιστορία «της κοινωνικής εξέλιξης θα πρέπει να κατανοηθεί ως ιστορία των ιδεών των παραγωγών, των υλικών αγαθών, ιστορία των εργαζομένων μαζών, που είναι οι βασικές δυνάμεις της πορείας της παραγωγής... [γι' αυτό] και η ιστορική επιστήμη, αν θέλει να είναι πραγματική επιστήμη, δεν μπορεί πια να περιορίζει την ιστορία της κοινωνικής εξέλιξης στις πράξεις των βασιλιάδων και των στρατηλατών, στις πράξεις των κατακτητών και των υποδουλωτών κρατών, αλλά πρέπει πρώτα από όλα να ασχολείται με την ιστορία των παραγωγών των υλικών αγαθών, των εργαζομένων μαζών, με την ιστορία των μαζών».¹⁰²⁰ Κατά την μαρξιστική αντίληψη, η δημοκρατία θα πρέπει να αντιμετωπίζεται υλιστικά και όχι ιδεαλιστικά, όχι μόνο γιατί ο υλισμός είναι υπέρτερος του ιδεαλισμού, αφού αυτός παραδέχεται την ύλη ως πρωτεύον και τη νόηση ως δευτερεύον, ενώ ο ιδεαλισμός το αντίθετο, αλλά και γιατί ο υλισμός στηρίχτηκε στην επιστήμη,¹⁰²¹ ενώ ο ιδεαλισμός στη λογική αυθαιρεσία. Βέβαια, το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή η δημοκρατία θα πρέπει, κατά τους μαρξιστές, να εξηγηθεί υλιστικά και όχι ιδεαλιστικά, δεν θα πρέπει να μας κάνει να παραγνωρίσουμε τις διαφορές που υφίστανται ανάμεσα στον προ του Marx και μετά τον Marx υλισμό, όχι μόνο γιατί εκείνος ήταν απλοϊκός και πολλές φορές χυδαίος, ενώ αυτός δεν είναι, αλλά και γιατί ο υλισμός προ του Marx ερμήνευε τη δημοκρατία και τα είδη της με γνώμονα την κατάσταση της παραγωγής και το επίπεδο ανάπτυξης της, ενώ ο μεταγενέστερος του Marx υλισμός συνδέει τη δημοκρατία με την οικονομική συγκρότηση της κοινωνίας.¹⁰²²

Με αυτό το πνεύμα, ο Marx επιχειρεί στο έργο του *Κριτική της πολιτικής οικονομίας* να διακρίνει την ουσιαστική δημοκρατία από την τυπική, προσβλέποντας στην εγκαθίδρυση μιας λαϊκής δημοκρατίας, ήγουν σε έναν τύπο πολιτικής οργάνωσης της κοινωνίας που, ενώ το αρχικό του περιεχόμενο θα είναι εξαρτημένο από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, ο σκοπός του θα είναι να προετοιμάσει βαθμιαία την εφαρμογή της σοσιαλιστικής δημοκρατίας.

Για τους μαρξιστές, η δικτατορία του προλεταριάτου θα πρέπει να θεωρείται ως η μόνη αληθινή δημοκρατία, αφού σε αυτήν, όπως παρατηρεί ο

1019. Ο.π., 103.

1020. Ο.π., 105.

1021. Ο.π., 214.

1022. Ακαδημία Επιστημών, 36.

Lenin, η ε
τους πλού
τών που ζ
ραγωγική
κωθεί ενα
οφέλη τη
πολιτική
του Marx
μόνο για
τί μας έκ
νοιών όπ
Γαλλική
τον κόσμ
σμια ιστο
εκτός απο
συνεχίζει
τα συμφε
και κάτι
δεν είχαν
Ο Marx,
ας του γι
κής, διεθ
της πρα
για τους
μόνο διό
κλήρου έ
δρυση σι
τάξεων,
αλλά όχι
χαν πολι
λαιη, όχ
στώντας

1023.

βανίδης, 1

1024.

1025.

— 1026.

Ουτοπία 8

1027.

ι, δηλαδή, είναι απειν μπορεί τές, συνε-ί ως ιστο-ν εργαζο-αγωγής... σή επιστή-λιξης στις ' κατακτη-ι να ασχο-εργαζομέ-αντίληψη, εαλιστικά, αυτός πα-νώ ο ιδεα-ιστήμη,¹⁰²¹ αυτό, ότι θεί υλιστι-ίσουμε τις τον Marx ς χυδαίος, μήνευε τη :αραγωγής x υλισμός ονίας.¹⁰²² της πολιτι-ην τυπική, ήγουν σε κό του πε-συνθήκες, της σοσια-

ει να θεω-φρατηρεί ο

Lenin, η εξουσία ασκείται πραγματικά από το λαό για το λαό, και όχι για τους πλούσιους. Το προλεταριάτο, η τάξη δηλαδή των εργατών και αγροτών που ζουν από τα ημερομίσθιά τους και δεν κατέχουν καμία άλλη παραγωγική δύναμη πλην της φυσικής, θα πρέπει, κατά τον Marx, να ξεσηκωθεί εναντίον όσων το καταπιέζουν, το απομυζούν και απολαμβάνουν τα οφέλη της εργασίας του, γιατί μόνο έτσι θα επιτύχει την οικονομική και πολιτική του χειραφέτηση.¹⁰²³ Κομβικό ρόλο στη διαμόρφωση των θέσεων του Marx – όπως και του Hegel – έπαιξε η Γαλλική Επανάσταση,¹⁰²⁴ όχι μόνο γιατί σήμανε το τέλος της φεουδαρχίας του Μεσαίωνα, αλλά και γιατί μας έκανε να συνειδητοποιήσουμε την αξία μιας σειράς πολιτικών εννοιών όπως η αδελφοσύνη, η ισότητα, η ελευθερία. Ο Hegel έβλεπε την Γαλλική Επανάσταση ως απόδειξη της θέσης του ότι το λογικό κυβερνά τον κόσμο, για να τον οδηγήσει εκεί που εκείνο επιθυμεί – «στην παγκόσμια ιστορία, λέει ο Hegel, φτάνουμε και σε μερικά άλλα αποτελέσματα εκτός από εκείνα που βάζουν για σκοπό τους οι άνθρωποι. Οι άνθρωποι», συνεχίζει ο φιλόσοφος, «(είναι φυσικό να) επιδιώκουν να ικανοποιήσουν τα συμφέροντά τους, όμως χάρη στη δράση τους πραγματώνεται ακόμα και κάτι άλλο που περιεχότανε στις ενέργειες των ανθρώπων, αλλά που δεν είχαν συνείδησή του και δεν περιλαμβανότανε στις προθέσεις τους».¹⁰²⁵ Ο Marx, αντιθέτως, είδε την Γαλλική Επανάσταση ως απόδειξη της θεωρίας του για την πάλη των τάξεων, ως προοίμιο, δηλαδή, μιας νέας δραστηκής, διεθνούς όσο και ολοκληρωτικής επανάστασης για την εγκαθίδρυση της πραγματικής δημοκρατίας. Εντούτοις, η Γαλλική Επανάσταση είναι για τους μαρξιστές τόσο σημαντική, όσο και επιπόλαια.¹⁰²⁶ Σημαντική όχι μόνο διότι κατέργησε την κληρονομική αριστοκρατία και τα προνόμια του κλήρου διευκολύνοντας έτσι την άνοδο της μεσαιάς τάξης και την εγκαθίδρυση συνταγματικών δημοκρατιών, αλλά και διότι απέδειξε την πάλη των τάξεων, των βιομηχάνων (της τρίτης τάξης), δηλαδή, που είχαν χρήματα αλλά όχι πολιτική εξουσία, με τους ευγενείς και τους τσιφλικάδες που είχαν πολιτική δύναμη και προνόμια αλλά όχι οικονομική ευρωστία. Επιπόλαιη, όχι μόνο διότι απλώς άλλαξε εξουσιαστές στους προλετάριους καθιστώντας το κράτος «χαρακτηριστικό όργανο της μεσαιάς τάξης»,¹⁰²⁷ αλλά

1023. G. H. Sabine, *Ιστορία των πολιτικών θεωριών*, μτφ. Μ. Κρίστης (Αθήνα: Πечνλιβανίδης, 1963), 807.

1024. Ο.π., 24.

1025. Ο.π., 25.

— 1026. Γ. Πλάγγεσης, «Ο Marx για τη δημοκρατία, το αστικό κράτος και την πολιτική», *Ουτοπία* 81 (2008): 81 κ.ε.

1027. Sabine, 809.

και διότι οι εκφραστές της «δεν μπόρεσαν να βγουν έξω από τα όρια της σύλληψης ορισμένων ακατέργαστων όσο και αποσπασματικών πλευρών της κοινωνικής μας ζωής, ώστε να την δουν ως μια ιστορική πορεία».¹⁰²⁸ Οι συνταγματικές δημοκρατίες και η θεωρία των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου ήταν, κατά τον Marx, «η ιδανική ρασιοναλιστική δικαίωση του δικαιώματος της μεσαίας τάξης να εκμεταλλεύεται τον εργάτη»,¹⁰²⁹ γι' αυτό και δεν θα μπορούσαμε ποτέ να εγκαθιδρύσουμε μια πραγματικά λαϊκή δημοκρατία, αν το προλεταριάτο δεν συνειδητοποιήσει την ολοένα αυξανόμενη δύναμή του και δεν ζητήσει να διαδεχτεί στην εξουσία τη μεσαία τάξη, όπως αυτή διαδέχτηκε τους ευγενείς. Όπως η μεσαία τάξη είχε ως προμετωπίδα της στον αγώνα της ενάντια στους ευγενείς και τον κλήρο τη διεκδίκηση του φυσικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας, επειδή εξελάμβανε όλα τα υπόλοιπα φυσικά μας δικαιώματα είτε ως παρεπόμενά του, είτε ως εξαρτώμενα άμεσα από αυτό, έτσι και το προλεταριάτο έχει ως προμετωπίδα του στον αγώνα του ενάντια στην αστική τάξη, τους βιομήχανους και τους εμπόρους, την κοινοκτημοσύνη, την κοινωνικοποίηση του πλούτου, δηλαδή, και των μέσων παραγωγής, ώστε να μην στερείται κανείς περιουσίας. Κατά τον Marx, η άνοδος του προλεταριάτου στην εξουσία έμελλε να επιφέρει κάτι ολότελα καινοφανές στην ιστορία. Επειδή το προλεταριάτο βρίσκεται στην βάση της κοινωνικής πυραμίδας και δεν έχει από κάτω του κάποια άλλη τάξη, ώστε να την εκμεταλλευτεί, η δικτατορία του προλεταριάτου – η πραγματική κατά τους μαρξιστές δημοκρατία – όχι μόνο δεν θα μεταθέσει άλλου την εκμετάλλευση, αλλά και θα την εξαλείψει καταργώντας τις κοινωνικές διακρίσεις και επιτρέποντας την πλήρη πραγμάτωση των ανθρώπινων επιδιώξεων.

Για τους μαρξιστές, «το βασικό ζήτημα της φιλοσοφίας, το ζήτημα της σχέσης του είναι (ύπαρξης) προς τη συνείδηση, είναι το βασικό, το πλέον σημαντικό για την κοινωνική και πολιτική μας ζωή, γιατί δεν είναι η κοινωνική συνείδηση που καθορίζει το κοινωνικό είναι αλλά το κοινωνικό είναι (αυτό που) καθορίζει την κοινωνική συνείδηση».¹⁰³⁰ «Οι πολιτικές θεωρίες, μα και γενικά κάθε λογής φιλοσοφικές διδασκαλίες», γράφει ο επαναστάτης δημοκράτης Cherniévsky,¹⁰³¹ «δημιουργούνταν πάντα κάτω από την πιο ισχυρή πίεση της κοινωνικής κατάστασης που τις γέννησε και κάθε φιλόσοφος εκπροσωπούσε κάποιο από τα πολιτικά κόμματα που πάλευαν στον καιρό του για να υπερισχύσουν στην κοινωνία, όπου ανήκε ο φιλόσο-

1028. Ακαδημία Επιστημών, 28.

1029. Sabine, 809.

1030. Ακαδημία Επιστημών, 34.

1031. Ο.π., 30.

φος»,¹⁰³² αλλά ο τρόπος στην κοινότητα της γνώμης και τις πολυμορφίες «δεν μπορούν να σε κάθε η τάξη που ριζάρχη πνεύμα της ικτής παραγωγικά και γής. (Και να τίποτε τούν».¹⁰³⁵

Κατά τής, των γής κ.ά.) σοφικές επιχειρήσεις της ιστορικές κοινω ιδεών.. (κ (αφού)... κλαση τω αλλιώς, κ μική διάρ λιτικές, ο μα πάνω ραγωγής

Η σκέ

1032. C

1033. C

1034. C

1035. C

1036. C

1037. C

1038. C

ι όρια της πλευρών ορεία». ¹⁰²⁸ αιωμάτων δικαίωση τη», ¹⁰²⁹ γι' ατικά λα-λοένα αυ-τη μεσαία η είχε ως κλήρο τη ελάμβανε υ, είτε ως προμετω-ανους και πλούτου, ις περιου-ία έμελλε ολεταριά-από κάτω του προ-όχι μόνο είνει κα-πραγμά-

ιτημα της το πλέον και η κοι-ωνικό εί-ικές θεω-ει ο επα-άτω από και κάθε πάλειναν) φιλόσο-

φος», ¹⁰³² αφού «δεν είναι τούτες ή εκείνες οι ιδέες, αντιλήψεις, θεωρίες αλλά ο τρόπος της παραγωγής των υλικών αγαθών, η καθοριστική δύναμη στην κοινωνική εξέλιξη, η δύναμη που καθορίζει τη διάρθρωση, τη φυσιο-γνωμία της κοινωνίας, τις κοινωνικές της ιδέες, τα φιλοσοφικά συστήματα και τις πολιτικές θεωρίες». ¹⁰³³ Για να το πούμε αλλιώς, για τους μαρξιστές, «δεν μπορεί να υπάρχει εξωταξική φιλοσοφία, όπως δεν υπάρχουν ή δεν μπορούν να υπάρχουν άνθρωποι έξω από τάξεις, αφού, όπως λέει ο Μαρχ, «σε κάθε εποχή οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης είναι οι κυρίαρχες ιδέες, και η τάξη που αποτελεί την κυρίαρχη υλική δύναμη είναι ταυτόχρονα και κυρίαρχη πνευματική της δύναμη». ¹⁰³⁴ «Η τάξη που έχει στη διάθεσή της τα μέσα της υλικής παραγωγής διαθέτει χάρη σε αυτά και τα μέσα πνευματικής παραγωγής, έτσι που γι' αυτό το λόγο ταυτόχρονα της υποτάσσονται γενικά και οι σκέψεις εκείνων που δεν έχουν μέσα πνευματικής παραγωγής. (Και δεν θα ήταν άστοχο να πούμε πως) οι κυρίαρχες σκέψεις δεν είναι τίποτε άλλο παρά η ιδεατή έκφραση των υλικών σχέσεων που επικρατούν». ¹⁰³⁵

Κατά τον Μαρχ, «ο τρόπος παραγωγής των υλικών αγαθών (της τροφής, των ρούχων, των παπουτσιών, των σπιτιών, των εργαλείων παραγωγής κ.ά.) καθορίζει την ύπαρξη της κοινωνίας, τη διάρθρωσή της, τις φιλοσοφικές της ιδέες, την ανάπτυξή της», ¹⁰³⁶ γι' αυτό και θα ήταν λάθος να επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε το γεγονός ότι «σε διαφορετικές περιόδους της ιστορίας της κοινωνίας ήταν διαδομένες και επικρατούσαν διαφορετικές κοινωνικές ιδέες αντιλήψεις (αναγόμενοι)... στην ιδιότητα αυτών των ιδεών.. (και όχι) στη διαφορά των όρων της υλικής ζωής της κοινωνίας, (αφού)... οι κοινωνικές ιδέες, οι αντιλήψεις, οι θεωρίες κτλ., είναι αντανάκλαση των συνθηκών της υλικής ζωής της κοινωνίας». ¹⁰³⁷ Για να το πούμε αλλιώς, κατά τον Μαρχ, «οι παραγωγικές σχέσεις σχηματίζουν την οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας μας, την πραγματική της βάση, ενώ οι πολιτικές, οι φιλοσοφικές απόψεις και οι νόμοι σχηματίζουν το εποικοδόμημα πάνω σε αυτή τη βάση». (γι' αυτό και κάθε) «αλλαγή στον τρόπο παραγωγής προκαλεί αλλαγή στις κοινωνικές ιδέες». ¹⁰³⁸

Η σκέψη πως η φιλοσοφία αποτελεί μια μορφή κοινωνικής συνείδησης

1032. Ο.π., 29.

1033. Ο.π., 35.

1034. Ο.π., 220.

1035. Ο.π.

1036. Ο.π., 35.

1037. Ο.π., 36.

1038. Ο.π.

που εκφράζει μια συγκεκριμένη ταξική ιδεολογία, επέτρεψε στους μαρξιστές να διακρίνουν τη γνήσια φιλοσοφία από την ψεύτικη, τη φιλοσοφία από την αντιφιλοσοφία,¹⁰³⁹ αποθεώνοντας τον ιστορικό υλισμό. Για τους μαρξιστές, η πάλη ιδεαλισμού και υλισμού δεν είναι παρά μια αντανάκλαση, ένα παράγωγο, δηλαδή, της πάλης των τάξεων, που ως πραγματικότητα διαπερνά όλη την ανθρώπινη ιστορία, όχι μόνο γιατί είναι τόσο παλιά όσο η φιλοσοφία, αλλά και γιατί κάθε τάξη και κάθε κοινωνία έχει τη δική της φιλοσοφία.¹⁰⁴⁰ Ο υλισμός εκπροσωπείται από τους ίδιους τους μαρξιστές, που με τη θεωρία τους κατόρθωσαν, όχι μόνο να ολοκληρώσουν με συνέπεια τους προηγούμενους υλισμούς,¹⁰⁴¹ ιδιαίτερα τον υλισμό των αρχαίων Ελλήνων Ιώνων φιλοσόφων, να εξηγήσουν, δηλαδή, τη φύση αναφερόμενοι στον ίδιο της τον εαυτό απορρίπτοντας την ιδέα του δημιουργού Θεού και προβάλλοντας την ενότητα του υλικού κόσμου, αλλά και να συνδέσουν τη φιλοσοφία με την επιστήμη προσφέροντας στην ανθρωπότητα τη γνώση που χρειάζεται για τον επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ο ιδεαλισμός εκπροσωπείται από μια σειρά φιλοσόφων, όπως οι Πυθαγόρειοι, ο Πλάτων, ο Kant, ο Fichte, ο Schelling και ο Hegel, οι οποίοι, όχι μόνο αρνούνται το σύνδεσμο φιλοσοφίας επιστήμης θεωρώντας ότι ο υλικός κόσμος είναι παράγωγο είτε του πνεύματος, είτε της συνείδησης, είτε του ίδιου του Θεού,¹⁰⁴² αλλά και προσπαθούν να «υποτάξουν τις επιστήμες στο σύστημά τους¹⁰⁴³ γενικεύοντας τα φαινόμενα (μετατρέποντας, δηλαδή, τις γενικές έννοιες σε απόλυτες) και χωρίζοντας τη συνείδηση από την πραγματικότητα». Γράφει για το θέμα αυτό ο Engels: «...ο σύγχρονος υλισμός δηλαδή ο διαλεκτικός υλισμός... δεν είναι απλώς μια επαναβεβαίωση του παλιού, αλλά προσθέτει στα μόνιμα θεμέλια αυτού του παλιού υλισμού, όλη τη σκέψη που συσσωρεύτηκε στα δυο χιλιάδες χρόνια ανάπτυξης της φιλοσοφίας και των φυσικών επιστημών (από τους προσωκρατικούς: Θαλή, Δημόκριτο¹⁰⁴⁴ κτλ., έως σήμερα) όπως επίσης και την εμπειρία της ιστορίας και των κοινωνικών αγώνων αυτών των δυο χιλιάδων ετών». «Αρνούμαι», λέει ο Engels, «τη φιλοσοφία του παρελθόντος δεν σημαίνει ότι την αρνούμαι ως ανόητη ή άχρηστη, αλλά ότι την αρνούμαι διαλεκτικά, ως κάτι, δηλαδή, που υποκαθίσταται από κάτι νέο. Η παλιά φιλοσοφία», παρατηρεί ο Engels, «είναι παρούσα και ταυτόχρονα

1039. Iribadjakov, 181-200.

1040. Ό.π., 198.

1041. Ακαδημία Επιστημών, 19, 20, 22.

1042. Ό.π., 247.

1043. Ό.π., 1, 247.

1044. Iribadjakov, 187.

ξεπερασμέ
το πραγμα

Για το
από την κ
και δεν μπ
πραγματικ
τη φύση κ
κές φιλοσο
εξετάζαν
πων, χωρί
κατανοούν
των κοινω
σεων στο
ρίες δεν κ
που παίζο
νότα από
αλλά έβλε
των, των
ντας το λ
παρασυρθ
φίας και
αυτούς, ν
γιατί ο β
και της η
ενδυναμώ
γιατί θα υ
φία, ως ε
τερικού κ
βλήματα
τις ιδιότη
ξής τους,
ρευνά τό
Για να το
του ολικ

1045. C

1046. J

nological R

1047. A

1048. I

ους μαρξι-
φιλοσοφία
ι. Για τους
ιντανάκλα-
γματικότη-
όσο παλιά
χει τη δική
ους μαρξι-
ώσουν με
ιό των αρ-
φύση ανα-
) δημιουρ-
λλά και να
νθρωπότη-
τισμό της
ρων, όπως
Hegel, οι
θεωρώντας
ς συνείδη-
τάζουν τις
ιετατρέπο-
η συνείδη-
zels: «...ο
απλώς μια
λια αυτού
ο χιλιάδες
(από τους
επίσης και
ον δυο χι-
παρελθό-
ιά ότι την
άτι νέο. Η
υτόχρονα

ξεπερασμένη, ξεπερασμένη στη μέθοδο και τη μορφή – παρούσα ως προς το πραγματικό της περιεχόμενο».¹⁰⁴⁵

Για τους μαρξιστές, τα προβλήματα της φιλοσοφίας δεν προκύπτουν από την κακή χρήση της γλώσσας,¹⁰⁴⁶ όπως έλεγαν οι ιδεαλιστές, γι' αυτό και δεν μπορούν να θεωρηθούν ούτε αιώνια, ούτε ψευδοπροβλήματα, αλλά πραγματικά προβλήματα που προκύπτουν από την σχέση του ανθρώπου με τη φύση και την κοινωνία που ζει. Για τον Lenin, ορισμένως, οι προμαρξικές φιλοσοφίες είχαν δυο ελλείψεις: «Πρώτον, στην καλύτερη περίπτωση εξέταζαν μόνο τα ιδεολογικά κίνητρα της ιστορικής δράσης των ανθρώπων, χωρίς να ερευνούν από τι προκαλούνται τα κίνητρα αυτά, χωρίς να κατανοούν την αντικειμενική νομοτέλεια στην ανάπτυξη του συστήματος των κοινωνικών σχέσεων (και χωρίς να βλέπουν τις ρίζες αυτών των σχέσεων στο βαθμό της υλικής παραγωγής. Δεύτερον, οι προηγούμενες θεωρίες δεν κατανοούσαν ίσα – ίσα (τις ιδέες και τις προθέσεις των ανθρώπων που παίζουν ηγετικό ρόλο στα κοινωνικά κινήματα και τα ιστορικά γεγονότα από τη μια) και τη δράση των μαζών του πληθυσμού (από την άλλη), αλλά έβλεπαν την ιστορία κυρίως σαν αποτέλεσμα της δράσης των πρώτων, των ξεχωριστών, δηλαδή, των διάσημων ανθρώπων (παραγνωρίζοντας το λαϊκό κίνημα)».¹⁰⁴⁷ Βέβαια, θα ήταν λάθος, στο σημείο αυτό, να παρασυρθούμε από όσα λένε οι μαρξιστές για τη στενή συνάφεια φιλοσοφίας και επιστήμης και να θεωρήσουμε ότι η φιλοσοφία θα πρέπει, κατ' αυτούς, να απορροφηθεί πλήρως από τις επιμέρους επιστήμες, όχι μόνο γιατί ο βαθμιαίος αποχωρισμός των επιστημών από τη φιλοσοφία, ακόμη και της ηθικής και της αισθητικής, δεν αδυνατεί τη φιλοσοφία αλλά την ενδυναμώνει, βοηθώντας την να εστιάσει εκεί που χρειάζεται, αλλά και γιατί θα υπάρχει πάντοτε η ανάγκη σύνθεσης των επιμέρους.¹⁰⁴⁸ Η φιλοσοφία, ως επιστήμη, έχει ως στόχο την μελέτη των αιώνιων νόμων του εξωτερικού κόσμου, γι' αυτό και δεν μπορεί παρά να αντιμετωπίζει τα προβλήματα πολύ γενικά. Σκοπός της είναι να κατανοήσει όχι μόνο τον κόσμο, τις ιδιότητες των πραγμάτων, τη λειτουργία τους, τους νόμους της ανάπτυξής τους, αλλά και τη σχέση του ανθρώπου με όλα αυτά. Προς τούτο διερευνά τόσο την φυσική, όσο και την κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα. Για να το πούμε αλλιώς, για τους μαρξιστές, η φιλοσοφία είναι η επιστήμη του ολικού, εκείνη, δηλαδή, που μπορεί να μας δώσει μια συνολική όσο

1045. Ο.π., 187.

1046. J. D. Cook, "Marx's Critique of Political Language", *Philosophy and Phenomenological Research* 42 (1982): 530-554.

1047. Ακαδημία Επιστημών, 20.

1048. Iribadjakov, 187.

και συνεκτική εικόνα του κόσμου μας, και αυτό την καθορίζει και ταυτόχρονα την διαφοροποιεί από τις άλλες επιστήμες του μερικού. Υπ' αυτήν την έννοια μπορούμε να πούμε ότι η ανάπτυξη της φιλοσοφίας μας βοηθά να ανακαλύπτουμε διαρκώς νέες περιοχές έρευνας που μπορεί βαθμιαία να αυτονομούνται από αυτήν, όπως συνέβη λ.χ. με τη λογική ή τη φιλοσοφία των επιστημών, συντελούν, όμως, στην εμφάνιση στο προσκήνιο νέων ανεξερεύνητων περιοχών, γι' αυτό και ο θάνατος της φιλοσοφίας¹⁰⁴⁹ δεν μπορεί παρά να αφορά μόνο τους ιδεαλιστές και τα περίπλοκα συστήματά τους, αλλά όχι τους υλιστές. «Η άποψη ότι η φιλοσοφία», παρατηρεί ο Iribadjakov, «δεν είναι ορθολογική γνώση, ότι δεν είναι (δηλαδή) γνώση της πραγματικότητας ή ότι δεν συνιστά γνώση καθ' ολοκληρίαν, είναι προϊόν της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας ιδίως του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Οι διαπιστώσεις αυτές», συνεχίζει ο Iribadjakov, «ισχύουν ολοκληρωτικά για τον σύγχρονο ιδεαλισμό, ο οποίος όχι μόνο δεν θέλει να είναι επιστήμη, αλλά δηλώνει ευθέως τον αντιεπιστημονικό του χαρακτήρα θεωρώντας τον εαυτό του άγονη γνώση. (Όμως) οι ισχυρισμοί αυτοί δεν (μπορούν να) ευσταθούν για τη φιλοσοφία γενικά, την υλιστική φιλοσοφία ειδικότερα, και για τον διαλεκτική υλιστική φιλοσοφία πάνω από όλα».¹⁰⁵⁰ Βέβαια, το γεγονός αυτό, —ότι, δηλαδή, υλιστική και η ιδεαλιστική φιλοσοφία διαφέρουν κάθιστα μεταξύ των—, δεν θα πρέπει να μας κάνει να πιστέψουμε ότι για τον Marx δεν υπήρξαν μεγάλοι ιδεαλιστές, που αγαπούσαν την επιστήμη και τη συνέδεαν με τη φιλοσοφία,¹⁰⁵¹ όπως λ.χ. ο Descartes, ο Kant, ο Fichte, ο Hegel, ο Bacon. Όμως, όπως επισημαίνει ο Marx, για όλους αυτούς τους προπάτορες του υλισμού, η σχέση επιστήμης και φιλοσοφίας είναι έμμεση, εξωτερική και τυχαία, ενώ για τον γνήσιο, τον ανόθευτο υλισμό η σχέση επιστήμης και φιλοσοφίας είναι άμεση, εσωτερική και οργανική.¹⁰⁵² Για τους μαρξιστές, η εμπειρία και η παρατήρηση είναι σύμφυτες με τον υλιστική φιλοσοφία, αλλά ξένες προς την ιδεαλιστική, γι' αυτό και, ενώ η απόδειξη και η αντίκρουση έχουν θέση στον υλισμό, στον ιδεαλισμό υποβιβάζονται για να αποκτήσουν υπερέχουσα ισχύ κάποιοι *a priori*, υπεράνω δηλαδή κριτικής, παράλογοι ισχυρισμοί πίστης. Όταν ο ιστορικός υλισμός διατείνεται, παρατηρεί ο Iribadjakov, ότι ο κόσμος μας είναι υλικός και εξηγήσιμος, ότι υπάρχει πριν συνειδητοποιήσουμε την ύπαρξή του έξω και ανεξάρτητα από το μυαλό μας, ότι οι νοητικές μας λειτουργίες, ιδίως η βούλησή μας, είναι άμεσα συνυφασμένες όχι μόνο με τις βιολογικές κατα-

1049. Ο.π., 186.

1050. Ο.π., 185.

1051. Ο.π., 184.

1052. Ο.π., 186.

βολές μας, θετί γύρω με είτε στην κ μους νόμου μέτωπος με κλάδια του παρανοήσε υλιστική φ την παρατί νται κιόλας των υπάρχ ται, όπως τ την πραγμα πειράματα, νια, όπως 1 σει το επιο νται οι ίδι δέλφων το πρέπει να κότητα υπι ται να κατι μας είναι ς δε μπορού κότητα, εν λας γνωστ ρατηρεί ο όλες τις ε στηριότητα όλο, το γε κνύει πως τους ίδιου της εκείνο Κατά του να συστη με με τη δράσης, γ έχει ως α

1053. Ο

1054. Ο

και ταυτό-
Υπ' αυτήν
μας βοηθά
ιαθμιαία να
φιλοσοφία
ήνιο νέων
φίας¹⁰⁴⁹ δεν
συστήματά
πρατηρεί ο
(δή) γνώση
είναι προ-
να. Οι δια-
ικά για τον
ήμη, αλλά
ις τον εαυ-
να) ευστα-
ρα, και για
το γεγονός
έρουν κά-
ήτι για τον
στήμη και
ο Fichte, ο
τους τους
αι έμμεση,
ό η σχέση
κή.¹⁰⁵² Για
ε τον υλι-
αι, ενώ η
ισμό υπο-
, υπεράνω
ις υλισμός
λικός και
ν έξω και
ς, ιδίως η
ικές κατα-

βολές μας, αλλά και με το κοινωνικο-ιστορικό μας περιβάλλον, ότι το καθετί γύρω μας αλλάζει διαρκώς και αναπτύσσεται είτε βρίσκεται στη φύση, είτε στην κοινωνία, υπακούοντας σε αιώνιους και εμπειρικά διαπιστώσιμους νόμους, ότι η ανθρώπινη γνώση δεν έχει όρια, έρχεται ευθέως αντιμετώπος με τη φιλοσοφία της γλώσσας, τον ιδεαλισμό και όλα τα παρακλάδια του, που ισχυρίζονται ότι όλα οφείλονται στην κακή χρήση και παρανοήσεις της γλώσσας.¹⁰⁵³ Βέβαια, το γεγονός αυτό, –ότι, δηλαδή, η υλιστική φιλοσοφία σχετίζεται άμεσα και οργανικά με την επιστήμη και την παρατήρηση–, δεν θα πρέπει να μας κάνει να πιστέψουμε ότι ταυτίζονται κιόλας, αφού εάν εγκύψουμε σε αυτές, θα διαπιστώσουμε ότι μεταξύ των υπάρχουν δυο σημαντικές διαφορές: α. η φιλοσοφία δεν πειραματίζεται, όπως η επιστήμη, και β. η γνώση δεν μπορεί να ταυτιστεί απόλυτα με την πραγματικότητα. Πολλές επιστήμες, είτε δεν χρησιμοποιούν καθόλου πειράματα, όπως, λόγου χάριν, τα μαθηματικά, είτε τα χρησιμοποιούν σπάνια, όπως η φυσική, και μολοντούτο κανείς δεν διανοείται να αμφισβητήσει το επιστημονικό τους κύρος, ενώ πολλοί επιστήμονες δεν πειραματίζονται οι ίδιοι, αλλά χρησιμοποιούν πειράματα άλλων παλαιότερων συναδέλφων τους για να τα συνδέσουν με άλλα, νέα δεδομένα. Επιπλέον, δεν πρέπει να λησμονούμε πως άλλο πράγμα είναι να πούμε πως η πραγματικότητα υπάρχει ανεξάρτητα από τη συνειδήσή μας –γι' αυτό και αποκλείεται να καταστεί γνωστή σε εμάς–, και άλλο πράγμα πως η πραγματικότητα μας είναι γνωστή μόνο κατά ένα μέρος της, αφού στην πρώτη περίπτωση δε μπορούμε να έχουμε καμία αντίληψη για το τι λογής είναι η πραγματικότητα, ενώ στη δεύτερη περίπτωση διαφοροποιούμε αυτό που έγινε κιόλας γνωστό από εκείνο που δεν είναι ακόμα γνωστό. «Η φιλοσοφία», παρατηρεί ο Iqbaljakon, «προσφέρει την ουσιαστική μεθοδολογική βάση σε όλες τις επιστήμες, σε όλες δηλαδή τις νοητικές και πρακτικές μας δραστηριότητες, όχι μόνο γιατί μόνο αυτή μπορεί να συνδέσει το μέρος με το όλο, το γενικό με το επιμέρους και το ατομικό»,¹⁰⁵⁴ αλλά και γιατί αποδεικνύει πως η φύση, η κοινωνία και η νόηση θα πρέπει να μελετηθούν με τους ίδιους ακριβώς νόμους, αφού η υλιστική διαλεκτική «κλείνει μέσα της εκείνο που αποκαλούν συνήθως θεωρία της γνώσης ή γνωσιολογία». Κατά τους μαρξιστές, η φιλοσοφία έχει ως αποστολή της να ενοποιεί και να συστηματοποιεί τη γνώση, γι' αυτό και μπορούμε να την παρομοιάσουμε με τη κουκουβάγια του Hegel, η οποία έρχεται πάντα στο τέλος της δράσης, για να την ανακεφαλαιώσει και να την συνοψίσει, ενώ η επιστήμη έχει ως αποστολή της την μελέτη των κομματιών της πραγματικότητας, γι'

1053. Ο.π., 188.

1054. Ο.π., 189.

αυτό και παρά τον προοδευτικό αποχωρισμό επιστήμης φιλοσοφίας, η σχέση τους παραμένει ουσιαστική.

Κατά τους μαρξιστές, σφάλονται όσοι θεωρούν τον κόσμο νοητική κατασκευή, οι αγνωστικιστές, δηλαδή, ιδεαλιστές ή οι υποκειμενιστές, όχι μόνο γιατί η νόηση δεν μπορεί να είναι παρά ένα ιδιαίτερο στάδιο της ύλης,¹⁰⁵⁵ ήγουν εικόνα του αντικειμενικώς υπαρκτού εξωτερικού κόσμου, αλλά και γιατί δεν μπορούν να καθοδηγήσουν την πολιτική πράξη εκεί που πρέπει, τουτέστιν στην δημοκρατία και στην κατάργηση της πάλης των τάξεων. Για τους μαρξιστές, αν θέλουμε να υπερβούμε τα αδιέξοδα του ιδεαλισμού, δεν έχουμε άλλη λύση από το να επιστρέψουμε στις αξίες του αρχαιοελληνικού πνεύματος, όχι μόνο διότι στην αρχαία Ελλάδα για πρώτη φορά στην ιστορία των ιδεών συνδέθηκε στενά η φιλοσοφία με την επιστήμη δυνάμει της προσπάθειας *αντικειμενικοποίησης* (objectification) και *κατανόησης* (comprehensibility) της φύσης, αλλά και διότι οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι προσπάθησαν να μελετήσουν τα προβλήματα της ζωής και του κόσμου καθαντά, κατά τρόπο απροϋπόθετο και απαλλαγμένοι από ιδεολογικές προκαταλήψεις, κάτι που στα νεώτερα χρόνια επεχείρησαν και οι ιδεαλιστές Husserl και Einstein.¹⁰⁵⁶ Οι μαρξιστές στοχαστές θεωρούν πως η φιλοσοφία δεν θα πρέπει να καταγίνεται με το πώς θα εξηγήσει τον κόσμο – με αυτό θα πρέπει να καταγίνεται πρωτίστως η επιστήμη, και δευτερευόντως η φιλοσοφία –, αλλά με το πώς θα τον αλλάξει. Ως εκ τούτου, αν η φιλοσοφία δεν θελήσει να αποβεί χρήσιμη στην πρακτική ζωή, όχι μόνο θα συρρικνωθεί και θα χάσει τη σημασία της, αλλά και θα υπονομεύσει το μέλλον της. Αυτό, κατά τους μαρξιστές, καθίσταται προφανές αν αναλογιστούμε τα φιλοσοφικά ρεύματα του λογικού θετικισμού και της γλωσσικής ανάλυσης. Αυτά, κατά τους μαρξιστές, δεν μπορούν παρά να οδηγηθούν αναπόδραστα στο σχολαστικισμό και το σολιψισμό, αφού στερούνται πρακτικής χρησιμότητας.¹⁰⁵⁷ Τα εν λόγω φιλοσοφικά ρεύματα, παρατηρεί ο Iribadjakov, δεν διακηρύσσουν απλώς την υπερκομματική τους ταυτότητα και την κοινωνική τους αμεροληψία, αλλά την αντιλαμβάνονται ως την σπουδαιότερη αρετή τους.¹⁰⁵⁸ Αρκεί, όμως, να κοιτάξει κανείς πίσω από τις κεντρικές θέσεις τους για να διαπιστώσει τις ελιτίστικες καταβολές τους, όχι μόνο γιατί δεν υπάρχει τίποτα στην ζωή που να μην προσδιορίζεται από την κοινωνική πραγματικότητα – και μόνο αυταπατώμενος κανείς μπορεί να πιστέψει σε μια υπερταξική, θεωρητικής υφής φιλοσοφία –, αλλά

1055. Ο.π., 193.

1056. Ο.π., 191.

1057. Ο.π., 196.

1058. Ο.π.

και γιατί σ
ου οι απολ
τους. Οι α
στικά ο Iri
διότι: α. η
διαφωνούν
λάζει: και
τον δημοκ
λουν να φ
στάζουν, έ
νωνικά κο
τους, και η
λαδή, που
αφού αποι
στηριχτεί

Οι μαρ
οι λογικοί
πνευματικ

1. Αν
στη ζωή μ

2. Συγ
πράγμα εί
βέρνηση
κρυνθεί, έ
τικό και ε
νότητες. /
λαού και
ικανότητα
ση των λ
που ενίσι
ευθύνοντ
αποτελεσ
νωνική π
γαλύτερη
δεν είναι
βλέπουν
τούς.¹⁰⁶⁰]

1059. Ο.π.

1060. Ο.π.

ίας, η σχέ-

ιο νοητική
νιστές, όχι
στάδιο της
νύ κόσμου,
η εκεί που
ης των τά-
ι του ιδεα-
ες του αρ-
για πρώτη
ιε την επι-
cation) και
ρχαίοι Έλ-
της ζωής
μέντοι από
ήρησαν και
θεωρούν
ηγήσει τον
η, και δευ-
εκ τούτου,
ή ζωή, όχι
υπονομεύ-
οφανές αν
νύ και της
ν παρά να
αφού στε-
ήματα, πα-
ατική τους
μβάνονται
χνείς πίσω
καταβολές
οσδιορίζε-
νος κανείς
ία-, αλλά

και γιατί στην ιστορία των ιδεών δεν υπάρχει φιλοσοφικό ρεύμα, του οποίου οι απολογητές δεν αγωνίσθηκαν να το επιβάλλουν στους αντιπάλους τους. Οι αναλυτικοί φιλόσοφοι και οι λογικοί θετικιστές, λέει χαρακτηριστικά ο Iqbal, θα έπρεπε να ντρέπονται για τις ιδέες που πρεσβεύουν διότι: α. η αντιπαλότητά τους είναι προσχηματική και ανούσια, αφού είτε διαφωνούν μεταξύ των συνειδητά, είτε ασύνειδα, το αποτέλεσμα δεν αλλάζει: και οι δυο τους υιοθετούν τον κομπορμιισμό, και δεν προβάλλουν τον δημοκρατικό αγώνα, β. είναι υποκριτές και επιπόλαιοι: από τη μια θέλουν να φαίνονται απολιτικοί και αμερόληπτοι, και από την άλλη δεν διαστάζουν, όταν οι συνθήκες τους το επιτρέψουν, να καταπασιάζουν με κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα αφήνοντας κατά μέρος την ουδετερότητά τους, και γ. διακηρύσσουν μια κακέκτυπη δημοκρατία, ένα πολίτευμα, δηλαδή, που μόνο κατ' ευφημισμό θα μπορούσε να θεωρηθεί δημοκρατικό, αφού αποκλείει εσκεμμένα τις μάξες από την διεκδίκηση της εξουσίας για στηριχτεί αποκλειστικά στους μορφωμένους αστούς.¹⁰⁵⁹

Οι μαρξιστές θεωρούν ότι σφάλονται όσοι – όπως, επί παραδείγματι, οι λογικοί θετικιστές – επιχειρούν να διακρίνουν τις χειρωνακτικές από τις πνευματικές εργασίες, αφού:

1. Αν το καλοσκεφτούμε, θα διαπιστώσουμε πως όλα μπορούν τελικά στη ζωή μας να αποτιμηθούν με ποσοτικά κριτήρια.

2. Συγγέουν τη διακυβέρνηση με τη διοίκηση αγνοώντας πως άλλο πράγμα είναι η μια, και άλλο η άλλη. Στην σκέψη των μαρξιστών η διακυβέρνηση τείνει ολοένα και περισσότερο να καταστεί απρόσωπη, να απομακρυνθεί, δηλαδή, από το λαό και να μεταβληθεί σε ένα ολότελα τεχνοκρατικό και επιστημονικό ζήτημα, το οποίο απαιτεί ιδιαίτερες γνώσεις και ικανότητες. Αντίθετα, η διοίκηση όχι μόνο δεν πρέπει να ασκείται ερήμην του λαού και των συμφερόντων του, αλλά ούτε απαιτεί από όσους την ασκούν ικανότητες που δεν απαντώνται στην τάξη των χειρωνακτών. Εις επίρρωση των λεγομένων τους οι μαρξιστές επικαλούνται τα μεγάλα συνδικάτα που ενίοτε παρουσιάζουν πολυσχιδή και έντονη δράση και μολοντούτο διευθύνονται από εργάτες, ή περιπτώσεις εργοστασίων που διοικήθηκαν αποτελεσματικά από εργάτες χωρίς ιδιαίτερη παιδεία, αλλά με μεγάλη κοινωνική πείρα. Το στρατηγικό ταλέντο, υποστηρίζουν οι μαρξιστές, έχει μεγαλύτερη αξία από τη θεωρητική σκέψη, αφού πραγματικοί πρωτοπόροι δεν είναι εκείνοι που γνωρίζουν κάτι που αγνοούν οι άλλοι, αλλά όσοι βλέπουν μακρύτερα από τους άλλους και επιθυμούν εντονότερα από αυτούς.¹⁰⁶⁰ Και

1059. Ο.π., 197.

1060. Ακαδημία Επιστημών, 204.

3. Η πείρα εξισώνεται τελικά με τη φιλοσοφία. «Οι ηγέτες του γαλλικού συνδικαλιστικού κινήματος», λέει ο Sorel αναφερόμενος στη δημοκρατία, «δεν ήταν μεγάλοι φιλόσοφοι, και ίσως να μην μπορούσαν να μετασχηματίσουν τις εντυπώσεις τους σε επιστημονικές διαπιστώσεις. Ήταν, ωστόσο, άνθρωποι νοήμονες και έμπειροι», γι' αυτό και ένιωσαν συναισθηματική δυσπιστία προς τις πολιτικές οργανώσεις, δυσπιστία όμοια με τον σκεπτικισμό που εμπνέει «η ενδεδειγμένη μελέτη της φιλοσοφίας».¹⁰⁶¹

Οι φιλόσοφοι, οι διανοούμενοι, η ιντελιγκέντσια, παρατηρούν οι μαρξιστές, διαπράττουν δυο σφάλματα όταν συγκρίνουν τον εαυτό τους με τους άλλους:

1. Προσκολλημένοι με απελπισία στη θεωρία των ικανοτήτων προσπαθούν, με κομπογιαννίτικα τεχνάσματα, να τραβήξουν πάνω τους τον θαυμασμό των άλλων, για να νιώσουν το γόητρό τους να εξυψώνεται. Και

2. Προσελκύουν γύρω τους παράσιτα και αυλοκόλακες που, ενώ δείχνουν υπέρμετρο θαυμασμό προς το πρόσωπό τους, το μόνο που θέλουν είναι να απομυζούν το σύστημα.

Με αυτή την προοπτική οι μαρξιστές επεχείρησαν να ελέγξουν τόσο το αγαθό, όσο και το κάλλος. Κατ' αυτούς, «η τέχνη δεν πρέπει απλώς να αντανακλά και να ικανοποιεί τις αισθήσεις, αλλά να βοηθά στην πράξη του ανθρώπου, και αυτό θα το πετύχει όταν γεννήσει έστω και ιδεατά μια νέα πραγματικότητα, και ταυτόχρονα προτρέπει στην υλοποίησή της».¹⁰⁶² Υπό την οπτική των μαρξιστών το να είναι μια σχέση υποκειμενική, αντανάκλαση της πραγματικότητας, δεν την καθιστά αυτόχρονα τέχνη. Σημαντική τέχνη παράγεται μόνο όταν ο κοινωνικός άνθρωπος δίνει σε αυτή την υποκειμενική σχέση ένα μέτρο γενικής ισχύος που μεσολαβεί στην ιδεατή ανεύρεσή του πώς, από ποιον, πότε κτλ.¹⁰⁶³ Για να το πούμε αλλιώς, κατά τους μαρξιστές, ο καλλιτέχνης δεν πρέπει να αφήνεται ελεύθερος να δημιουργεί ό,τι ο ίδιος επιθυμεί, αλλά να ελέγχεται στο όνομα του εργατικού κινήματος και των προσπαθειών του για την εγκαθίδρυση της αταξικής κοινωνίας αφού, αν η τέχνη και η φιλοσοφία δεν συνδεθούν στενά με την εργατική τάξη και τα συμφέροντά της, αν δεν στρατευθούν, δηλαδή, στην υπηρεσία των συνδικάτων (σοσιαλιστικός ρεαλισμός), θα είναι πά-

1061. G. Sorel, «Το σοσιαλιστικό μέλλον των συνδικάτων», μτφ. Ν. Παπαγιαννοπούλου, *Λεβιάθαν* 16 (1996).

1062. Ν. Κοτζιάς, «Σκέψεις πάνω στη σχέση τέχνης – ιδεολογίας», στο *Τέχνη και ιδεολογία* (Αθήνα: Σύγχρονη εποχή, 1984), 26· Μ. C. Beardsley, *Ιστορία των αισθητικών θεωριών*, μτφ. Δ. Κούρτοβικ – Π. Χριστοδουλίδης (Αθήνα: Νεφέλη, 1989), 341.

1063. K. Marx, Fr. Engels, *Κείμενα για την τέχνη*, μτφ. Σ. Χρυσικόπουλος (Αθήνα: Εξάντας, 1975).

ντοτε ευεπ

Το ίδιο και στην η συνθήκες στην εξάφ τας, αυτό και δεν θα την ολοκλ τους.¹⁰⁶⁴

Για τοι δημοκρατ φωση της πων—,¹⁰⁶⁵ κοινωνία επιχειρημ ρήματα:

1. Το γ πολιτεύμ αντιμεω όλων των φει χαρατι ons. Ηει cording to and actua as what i mocracy only here a particul Democra Man doe good of forms ma democra

1064. 1

1065. 2

1066.

Political T

1067. 1

1068. 1

Δημοκρατία

του γαλλι-
στη δημο-
σαν να με-
εις. Ήταν,
αν συναι-
όμοια με
ις». ¹⁰⁶¹

οι μαρξι-
ς με τους

ν προσπα-
; τον θαν-
α. Και
, ενώ δει-
ου θέλουν

ν τόσο το
απλώς να
ην πράξη
δεατά μια
ή της». ¹⁰⁶²
ική, αντα-
νη. Σημα-
ι σε αυτή
αβεί στην
ιε αλλιώς,
ύθερος να
ου εργατι-
της αταξι-
' στενά με
, δηλαδή,
είναι πά-

αγιαννοπού-

νη και ιδεο-
ητικών θεω-

Αθήνα: Εξά-

ντοτε ευεπίφορες στον ιδεαλισμό.

Το ίδιο πάνω κάτω θα πρέπει, υποστηρίζουν οι μαρξιστές, να συμβεί και στην ηθική, αφού οι ηθικές επιλογές είναι συνυφασμένες με τις υλικές συνθήκες της ζωής. Για τους μαρξιστές, ηθικό είναι μόνο ό,τι συντελεί στην εξαφάνιση του παλιού κόσμου της εκμετάλλευσης και της αθλιότητας, αυτό που ενισχύει, δηλαδή, το νέο σοσιαλιστικό καθεστώς, γι' αυτό και δεν θα πρέπει να επιτρέπεται σε όσους διαφωνούν με το δυνάμωμα και την ολοκλήρωση του κομμουνισμού να εκφράζουν δημόσια τις απόψεις τους. ¹⁰⁶⁴

Για τους θεωρητικούς αντιπάλους του, ο μαρξισμός δεν συνάδει με τη δημοκρατία, όχι μόνο γιατί υπερτονίζει το ρόλο των μαζών στη διαμόρφωση της ιστορίας – υποβαθμίζοντας, ταυτόχρονα, τον ρόλο των προσώπων –, ¹⁰⁶⁵ αλλά και γιατί εναντιώνεται στον πλουραλισμό, στην ανοικτή κοινωνία και στις ελεύθερες πολυκομματικές εκλογές. Εις επίρρωση των επιχειρημάτων τους, οι κριτικοί του μαρξισμού χρησιμοποιούν τρία επιχειρήματα:

1. Το γεγονός ότι ο Marx δεν διαφοροποιεί τη δημοκρατία από τα άλλα πολιτεύματα (τη μοναρχία, λόγου χάριν, ή την αριστοκρατία), αλλά την αντιμετωπίζει από κοινού με αυτά, θεωρώντας την είτε ως τον πυρήνα όλων των πολιτευμάτων, είτε ως το γένος εν σχέσει προς τα είδη. ¹⁰⁶⁶ Γράφει χαρακτηριστικά: «Democracy is the resolved mystery of all constitutions. Here the constitution not only in itself, according to essence, but according to existence and actuality is returned to its real ground, actual man, and actual people, ad established as its own work. The constitution appears as what it is, the free product of men.» ¹⁰⁶⁷ Λίγο πιο κάτω συνεχίζει: «Democracy stands related to other constitutions as the genus to its species; only here the genus itself appears as an existent, and therefore opposed as a particular species to those existents which do not conform to the essence. Democracy relates to all other forms of the state as their Old Testament. Man does not exist because of the law but rather the law exists for the good of man. Democracy is human existence, while in the other political forms man has only legal Existence. That is the fundamental difference of democracy.» ¹⁰⁶⁸

1064. Βλ. λήμμα «Ηθική», στο Ρόζενταλ, 82.

1065. Ακαδημία Επιστημών, 194.

1066. P. Springborg, "Karl Marx on Democracy, Participation, Voting and Equality", *Political Theory* 12 (1984): 537-556, 538.

1067. Ο.π., 539.

1068. Ο.π.

2. Τη θέση του Marx πως είναι λάθος να προβληματιζόμαστε για τη γνησιότητα ή μη μιας δημοκρατίας, σκεφτόμενοι, φέρ' ειπείν, αν επιτρέπεται σε αυτήν η συμμετοχή όλων ανεξαιρέτως των πολιτών στη λήψη των αποφάσεων ή όχι, όχι μόνο διότι ως δημοκρατία θα πρέπει *stricto sensu* να νοείται η διακυβέρνηση που ασκείται από το λαό και όχι από τους πλούσιους, αλλά και διότι, αν το καλοσκεφτούμε, θα διαπιστώσουμε πως δεν υφίσταται καμία διαφορά μεταξύ άμεσης και έμμεσης δημοκρατίας, αφού και οι δυο εξεπήγασαν από τις ίδιες συνθήκες παραγωγής. Και

3. Το γεγονός ότι ο Marx διαφοροποιεί την καθολική ψηφοφορία από την πραγματική, την πολιτική ψήφο, δηλαδή, από την προσωπική και την κομματική, για να δικαιώσει τη πρώτη, έστω και αν δεν υπερτερεί αριθμητικά της δεύτερης.

Για τους μαρξιστές, το πρώτο από τα ανωτέρω επιχειρήματα δεν ευσταθεί, όχι μόνο διότι ο Marx πουθενά στο έργο του δεν αρνείται την ελεύθερη βούληση και τον ρόλο που διαδραματίζουν οι προσωπικότητες στην ιστορία, αλλά και διότι η αταξική κοινωνία δημιουργεί από ηθικής πλευράς τις πλέον ιδανικές συνθήκες για την ολοκλήρωση του ηθικού προσώπου.

Δεν θα πρέπει να παρασυρθούμε, υποστηρίζουν οι μαρξιστές φιλόσοφοι, από όσα λέει ο Marx διατρανώνοντας τη πίστη του στον ιστορικό υλισμό, και να τον θεωρήσουμε ως ακραιφνή ντετερμινιστή. Όχι μόνο διότι άλλο πράγμα είναι να πούμε «ο πολίτης επιλέγει ελεύθερα», και άλλο «ο άνθρωπος επιλέγει ελεύθερα», αλλά και διότι ο οικονομικός ντετερμινισμός μπορεί να εξηγήσει τα κίνητρα των ανθρώπων, όχι όμως το ηθικό χρέος. Είναι γεγονός, επισημαίνουν οι υποστηρικτές του Marx, ότι, κατά τον φιλόσοφο, «δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε σωστά το ρόλο της προσωπικότητας στην ιστορία και στην κοινωνική ανάπτυξη, αν δεν κατανοήσουμε το ρόλο των λαϊκών μαζών που δημιουργούν την ιστορία». ¹⁰⁶⁹ Όμως το γεγονός αυτό – πως, δηλαδή, ο Marx «αναγνώριζε ότι οι λαϊκές μάζες είναι η αποφασιστική δύναμη στην ιστορική εξέλιξη», δεν σημαίνει πως αρνούταν είτε υποτιμούσε το ρόλο της προσωπικότητας, την επίδραση (δηλαδή) που ασκεί (η τελευταία αυτή) στην πορεία των ιστορικών γεγονότων. (Αφού) όσο πιο ενεργητικά συμμετέχουν οι λαϊκές μάζες στα ιστορικά γεγονότα, τόσο πιο οξύ μπαίνει το ζήτημα της καθοδήγησης των μαζών αυτών, του ρόλου των αρχηγών, των εξαιρετικών ανθρώπων. Όσο πιο οργανωμένες είναι οι μάζες, όσο πιο ψηλά βρίσκεται το επίπεδο συνειδητότητάς τους, της κατανόησης των βασικών τους συμφερόντων, των σκοπών, τόσο πιο μεγάλη δύναμη αποτελούν. Και την κατανόηση αυτή των βασι-

1069. Ο.π., 194.

κόν συμφ
κόμματα».

Επιπλέον
σκέψη του
να θεωρή
διότι ο υλ
Holbach, ι
κοινωνική
μηχανιών,
ξύ τους κε
αποκλείει
σεις εν χρ
ψυχολογί
ες. Για να
ας αναλο
Αυτή ερμ
ρο βιολογ
πατέρας μ
χιστον αρ
εμποδίζει
ντας πως
ανά τους
που η τελ
Sowell, «ί
γι' αυτό κ
για των κ
Αυτός είν
χει το κοι
τους οποί
είναι πως
πόδας τη
όχι μόνο
θεωρεί πα
κοινωνικέ
και το άδ

1070. C

1071. T

119-125, 12

1072. C

πτε για τη
επιτρέπε-
λήψη των
sensu να
πλούσι-
ς δεν υφί-
αφού και

ορία από
ή και την
εί αριθμη-

εν ευστα-
ελεύθερη
την ιστο-
ευράς τις
του.

φιλόσο-
ορικό υλι-
όνο διότι
άλλο «ο
ετερμινι-
θικό χρέ-
κατά τον
οσωπικό-
οήσουμε
Όμως το
ίζες είναι
ς αρνού-
(δηλαδή)
γονότων.
ορικά γε-
χών αυ-
ο οργα-
ιδητότη-
σκοπών,
ον βασι-

κών συμφερόντων τη δίνουν οι ιδεολόγοι των τάξεων, οι αρχηγοί και τα κόμματα». ¹⁰⁷⁰

Επιπλέον, δεν πρέπει να παρασυρθούμε από τον υλισμό – που στην σκέψη του Marx είναι φυσικός και κοινός για όλους τους ανθρώπους – και να θεωρήσουμε ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως φιλάργυρος. Και τούτο διότι ο υλισμός του Marx είναι φιλοσοφικός, όπως του Helvetius ή του Holbach, και όχι ηθικός. ¹⁰⁷¹ Για να το πούμε αλλιώς, μολονότι όντως η οικονομική δομή που οραματίζεται ο Marx δεν αναφέρεται σε σχέσεις βιομηχανιών, ορυχείων ή μεταφορών, αλλά στις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και στην κοινωνική τους οργάνωση, είναι λάθος να πιστεύουμε ότι αποκλείει παραλλαγές οργάνωσης, ή ότι στατικοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις εν χρόνω, όχι μόνο διότι η οικονομία δεν μπορεί να υποσκελίσει την ψυχολογία ή την βιολογία, αλλά και διότι ο Marx απεχθανόταν τις ουτοπίες. Για να κατανοήσουμε τη διαφορά της οικονομίας από την φιλοσοφία, ας αναλογιστούμε την δημιουργία και την λειτουργία της οικογένειας. Αυτή ερμηνεύεται καλύτερα αν τη εκλάβουμε ως αποτέλεσμα περισσότερου βιολογικών ή ψυχολογικών παραγόντων, παρά οικονομικών, αφού ο πατέρας μένει κοντά στη σύζυγο και στα παιδιά του δίχως να έχει – τουλάχιστον αρχικά – κανένα οικονομικό όφελος. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν εμποδίζει τον Marx να συνδέσει την οικογένεια με την οικονομία, θεωρώντας πως οι διάφορες μορφές που ο θεσμός της οικογένειας προσέλαβε ανά τους αιώνες οφείλονται στην οικονομία και την κοινωνική οργάνωση που η τελευταία επιβάλλει. «Η υλιστική θεώρηση της ιστορίας», λέει ο Sowell, «δείχνει απλώς τη διασύνδεση οικονομίας κοινωνικών θεσμών», ¹⁰⁷² γι' αυτό και πουθενά στο έργο του ο Marx δεν καταγίνεται με τη γενεαλογία των κοινωνικών θεσμών και τις απαρχές τους, όπως λ.χ. ο Nietzsche. Αυτός είναι ο λόγος που ο Marx δεν ασχολείται με το ερώτημα γιατί υπάρχει το κοινωνικό μόρφωμα της οικογένειας, αλλά εξετάζει τους λόγους για τους οποίους υφίστανται διαφορετικές μορφές της. Η απάντηση που δίδει είναι πως οι εκάστοτε μορφές του εν λόγω μορφώματος ακολουθούν κατά πόδας την οικονομική δομή της κοινωνίας. Ο Marx, συνεχίζει ο Sowell, όχι μόνο διακρίνει τον ψευδο-ιδεαλισμό από τον γνήσιο ιδεαλισμό, αλλά θεωρεί πως διαφορετικές ομάδες θα αντιμετωπίσουν διαφορετικά τις ίδιες κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες, αφού είναι αδύνατον να δούμε το δίκαιο και το άδικο ανεξάρτητα από τις προσωπικές μας πεποιθήσεις. Κατά τον

1070. Ο.π., 202.

1071. Th. Sowell, "Karl Marx and the Freedom of the Individual", *Ethics* 73/2 (1963): 119-125, 121.

1072. Ο.π., 121.

Sowell, ο Marx θα πρέπει να θεωρείται υπερασπιστής της ατομικότητας, αφού: α. στο έργο του *Η αγία οικογένεια* ο φιλόσοφος μέμφεται όσους μπερδεύουν την πολιτική χειραφέτηση με την ανθρώπινη, γιατί δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να μιλούν για τα ιδανικά δικαιώματα του ανθρώπου, και όχι για υλικά δικαιώματα του πολίτη.¹⁰⁷³ Η υλιστική ελευθερία που ευαγγελίζεται ο Marx, γράφει ο Sowell, δεν είναι αρνητικής αλλά θετικής υφής, δεν δίνει, δηλαδή, στον φορέα της την αρνητική δύναμη να αποφύγει αυτό ή να αποτρέψει να του συμβεί εκείνο, αλλά τη θετική δύναμη να διεκδικήσει την γνήσια ατομικότητά του. Και β. μόνο σε μια αταξική κοινωνία μπορούν να βιωθούν ουσιαστικά οι ατομικές ελευθερίες. Κατά τον Marx, υποστηρίζει ο Sowell, η σοσιαλιστική κοινωνία είναι η μόνη που μπορεί να απελευθερώσει πραγματικά τον άνθρωπο, όχι μόνο διότι του εξασφαλίζει εργασία, στέγη, τροφή κτλ., αλλά διότι του δίνει τη δυνατότητα να αναπτύξει την προσωπικότητά του.¹⁰⁷⁴ Η αυτοπραγμάτωση του ανθρώπου, συνεχίζει ο Sowell, ήταν για το Marx αυτοσκοπός. Οι μάζες ή η εργατική τάξη, ήταν απλώς το μέσο.¹⁰⁷⁵ «The abolition of classes», γράφει ο Sowell, «was not to be for the purpose of making all men uniform atoms in society, not to destroy variation, but to make the individual rather than the class the unit of variation [...] it is the existence of classes which promotes uniformity and suppresses individuality within each class, and therefore –in a society composed of classes– throughout society.»¹⁰⁷⁶ Αντίθετα, στην αταξική κοινωνία τα πρόσωπα μετέχουν ως πρόσωπα, γι' αυτό και η διασφάλιση των όρων της πλήρους – όσο και ελεύθερης – ανάπτυξης του καθενός από αυτά αποτελεί για την εν λόγω κοινωνία ύψιστη προτεραιότητα.¹⁰⁷⁷

Οι μαρξιστές θεωρούν πως και το δεύτερο από τα επιχειρήματα των επικριτών τους δεν ευσταθεί, όχι μόνο γιατί βλέπει τη θεωρία τους για τη δικτατορία του προλεταριάτου υπό το φως των δικτατοριών του 20^{ου} αιώνα, και όχι όπως την έβλεπε ο Marx, αλλά και διότι παραγνωρίζει το γεγονός ότι αυτός δεν επιδόθηκε στην συστηματική ανάλυση της δημοκρατίας και της πολιτικής ελευθερίας.¹⁰⁷⁸ Ο Engels, μάλιστα, σταχυολογεί τη φράση του Marx «Κοιτάζτε την παρισινή κομμούνια. Αυτή ήταν η δικτατορία του Προλεταριάτου»,¹⁰⁷⁹ για να συμπεράνει πως η πρώτη θα πρέπει να πρε-

1073. K. Marx, Fr. Engels, *Η αγία οικογένεια (ή κριτική της κριτικής)*, μτφ. Σ. Καμπουρίδης (Αθήνα: Αναγνωστίδης, 1978), 128· Sowell, 120, 124.

1074. Sowell, 120.

1075. Ο.π.

1076. Ο.π.

1077. Springborg, 543.

1078. Sowell, 119.

1079. Fr. Engels, «Εισαγωγή», στο K. Marx, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, μτφ. Λ.

σβεύει τις ί
β. δημόσια
ρη διαχωρι
μπεριαλιστ
στές του M

1. Την «
tific resear

2. Την «
elementary
instruction.
fillment of
thing from
and church
school».¹⁰⁸¹

3. Το γι
ληψη εμφι
όπως λ.χ. «
επιστήμη «

4. Τα νι
Για τους υ
πει να συγ
velli ή τον
πολίτες-πο
ασκεί η ε
συντριπτικ
δικτατορι
κεντρικού
γατών στο

Κατά 1
πολίτευμα

1. Διότι
πολιτικός
πώσει του
να). Και

Αξελός (Αθ

1080. K

tung", [όπω

1081. K

1082. V.

μικρότητας, είναι όσους δεν κάνουν ρώπου, και του ευαγγελικής υφής, φύγει αυτό και διεκδικηθή κοινωνία του Marx, του μπορεί εξασφαλίσει να ανθρώπου, η εργατική ο Sowell, ns in soci- in the class motes uni- efore –in a στην αταξιασφάλιση χθενός από 1077 ήματα των τους για τη ο 20^{ου} αιώ- ρει το γεγο- μοκρατίας εί τη φρά- δικτατορία πει να πρε-

Σ. Καμπου-

λλία, μτφ. Λ.

σβεύει τις ίδιες αρχές με την δεύτερη, τουτέστιν: α. καθολική ψηφοφορία, β. δημόσια κριτική των κυβερνητικών πράξεων, γ. ανεξίθρησκία και πλήρη διαχωρισμό της Εκκλησίας από το κράτος, και δ. φιλειρηνική (αντιμπεριαλιστική) πολιτική. Εις επίρρωση των λεγομένων τους οι υπερασπιστές του Marx χρησιμοποιούν τέσσερα επιχειρήματα:

1. Την φράση του Marx: «Who should decide on the bounds of scientific research if not scientific research itself».¹⁰⁸⁰

2. Την αντίστοιχη: «Defining by a general law the expenditures on the elementary schools, the qualifications of the teaching staff, the branches of instruction, etc., and, as is done in the United States, supervising the fulfillment of these legal specifications by state inspectors, is a very different thing from appointing the state as the educator of the people! Government and church should rather be equally excluded from any influence on the school».¹⁰⁸¹

3. Το γεγονός ότι, ενώ ο φιλόσοφος θεωρεί πως η κοινωνική προκατάληψη εμφολωρεί σε κάθε πτυχή της κοινωνικής μας ζωής, δεν θεωρεί, όπως λ.χ. ο Lenin,¹⁰⁸² ότι είναι αδύνατον να υπάρξει αμερόληπτη κοινωνική επιστήμη στον καπιταλισμό. Και

4. Τα νεανικά και ώριμα κείμενα του, που μένουν συνήθως ασχολίαστα. Για τους υπερασπιστές του Marx η δικτατορία του προλεταριάτου δεν πρέπει να συγγέεται με τον κυρίαρχο του Hobbes, τον ηγεμόνα του Machiavelli ή τον πατερούλη Stalin, τον κυβερνήτη, δηλαδή, που κατευθύνει τους πολίτες-παιδιά του. Και τούτο διότι ο Marx αναφέρεται στο έλεγχο που ασκεί η εξουσία επί των πολιτικών θεσμών, ο οποίος μπορεί να αποβεί συντριπτικός για τη μειοψηφία ακόμη και σε δημοκρατικά πολιτεύματα. Η δικτατορία του προλεταριάτου, παρατηρείται στη βιβλιογραφία, θέτει δύο κεντρικούς στόχους: α. την κατάργηση της κοινωνικής υποτέλειας των εργατών στο κεφάλαιο, και β. την διακυβέρνηση από το λαό για το λαό.

Κατά τον Sowell, η δημοκρατία ως εντελώς ξεχωριστό από τα άλλα πολίτευμα δεν απασχόλησε τον Marx για δυο λόγους:

1. Διότι δεν γράφει για να εκθέσει τις απόψεις του συστηματικά, ως πολιτικός φιλόσοφος, δηλαδή, αλλά ως κατήγορος, ήγουν για να κατατροπώσει τους αντιπάλους του (τους φιλελεύθερους στοχαστές του 19^{ου} αιώνα). Και

Αξελός (Αθήνα: Στοχαστής, 2001), 22· Sowell, 119-125.

1080. K. Marx, "The Leading Article του υπ. Αρθμ. 179 τεύχους της Kolonische Zeitung", [όπως παρατίθεται στο Sowell, 124].

1081. K. Marx, *Κριτική του προγράμματος της Γκότα* (Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1994).

1082. V. I. Lenin, *Selected Works* (Μόσχα 1952) [όπως παρατίθεται στο Sowell, 125].

2. Διότι δεν τον ενδιαφέρει η πολιτική κάθεαυτή, αλλά εν σχέσει προς την οικονομία και τις εξελίξεις της. Για τους μαρξιστές, παρατηρεί ο Sowell, η λαϊκή δημοκρατία του καθοδηγητή τους δεν μπορεί να θεωρηθεί ούτε αναρχία, ούτε δικτατορία. Δικτατορία δεν μπορεί να θεωρηθεί γιατί επιχειρεί το μεγαλύτερο δυνατό άπλωμα της βάσης της δημοκρατίας, όπως ακριβώς οραματίζονται και οι δημοκράτες, και αναρχία γιατί υποστηρίζει την αρχή πως η μειοψηφία θα πρέπει να υποτάσσεται στη βούληση της πλειοψηφίας.

Για τους υπερμάχους του, η πίστη του Marx στη δημοκρατία είναι εμφανής σε πολλά σημεία του έργου του. Οι αναφορές του, όμως, στο έργο *Κριτική της εγγελευανής φιλοσοφίας του δικαίου* αξίζουν να προσεχθούν ιδιαίτερα, όχι μόνον γιατί συνδέονται στενά με την πίστη του στον κοσμοϊστορικό ρόλο της εργατικής τάξης ως νεκροθάφτη του καπιταλισμού και δημιουργού της σοσιαλιστικής κοινωνίας, αλλά και γιατί δεν έχουν επαρκώς μελετηθεί. Κατά την Springborg,¹⁰⁸³ που παραθέτει και την όλη συζήτηση, οι σχετικές αντιλήψεις του Marx μπορούν να συνοψιστούν σε πέντε σημεία:

Α. Για τον Marx είναι λάθος να αποδίδουμε μεγαλύτερη αξία στην ιδέα της δημοκρατίας, παρά στο περιεχόμενό της, τους πραγματικούς, δηλαδή, πολίτες, όχι μόνον γιατί στη δημοκρατία οι ίδιοι άνθρωποι κυβερνούν και κυβερνώνται, αλλά και γιατί στη δημοκρατία ο τύπος δεν μπορεί να διακριθεί απόλυτα από την ουσία, αφού είναι αδύνατον να καταλήξουμε σε δημοκρατικές αποφάσεις χωρίς να τηρηθούν οι δημοκρατικές διαδικασίες. «In true democracy», λέει ο Marx, «the political state disappears»,¹⁰⁸⁴ όχι μόνο διότι η κοινωνία είναι αδύνατον να ξεχωρίσει από το κράτος, αλλά και διότι η διάκριση του επιμέρους από το συλλογικό μπορεί να είναι εφικτή στην θεωρία, δεν είναι, όμως, λειτουργική. Όσοι διακρίνουν την άμεση από την έμμεση δημοκρατία, παρατηρεί ο Marx, σφάλονται, γιατί “not every single person should share in deliberating and deciding on political matters of general concern, [αφού αν] as the ‘all’ [εννοήσουμε] individuals share in deliberating and deciding on matters of general concern,... as members of the society [τότε θα πρέπει να εννοήσουμε το “all” ως] Not all individually but the individuals as all».¹⁰⁸⁵

Β. Ο Marx πιστεύει, όπως επισημαίνεται στην σχετική βιβλιογραφία,

1083. Springborg, 553.

1084. K. Marx, *Critique of Hegel's 'Philosophy of Right'*, 31 [όπως παρατίθεται στο Springborg, 540-554]. K. Marx, *Συμβολή στην κριτική της φιλοσοφίας του δικαίου του Χέγκελ*, μτφ. Γ. Βιστάκης (Αθήνα: Αναγνωστίδης, χ.χ.).

1085. Marx, *Critique*, 117 [Springborg, 541].

πως η κοιν
της, όχι μέ
στήματα δ
κοινωνία έ
ορισμένη β
νται σε υλι
ρες εξαρτά
σύνολο.¹⁰⁸⁶
meaning ο
the same s
shoemaker
every defi
only the s
sence the
representa
resents, bu

Γ. Κατά
τισμός, ο
γουν οικει
αυτό και
η κοινωνί
κάθε διαφ
μπορεί (κα
διακρίσεις
νος προλε
θέρωση τα
νια νύχια

Δ. Αν
νομοθετικ
τους άρχ
πως όσο
φέρνουμε
συνέχεια
κής ψηφ
κρατίας, τ
χνητές δυ

1086. B

1087. M

1088. B

χέσει προς
ρεί ο Sow-
θεωρηθεί
ηθεί γιατί
τίας, όπως
ποστηρίζει
ύληση της

α είναι εμ-
στο έργο
εχθούν ιδι-
ον κοσμοϊ-
λισμού και
ζουν επαρ-
όλη συζή-
ν σε πέντε

ι στην ιδέα
ς, δηλαδή,
ερνούν και
ρεί να δια-
ήξουμε σε
ιαδικασίες.
is»,¹⁰⁸⁴ όχι
άτος, αλλά
ι είναι επι-
ν την άμε-
, γιατί “not
n political
individuals
cern,... as
ως] Not all

λιογραφία,

ατίθεται στο
αίου του Χέ-

πως η κοινωνία είναι άλλο πράγμα από την απλή συνάθροιση των μερών της, όχι μόνον διότι σε μια κοινωνία μπορεί να λειτουργούν διάφορα συστήματα δράσης –κοινωνίες μέσα στην κοινωνία–, αλλά και διότι κάθε κοινωνία έχει το δικό της ιδιόμορφο χαρακτήρα που την κατατάσσει σε ορισμένη βαθμίδα της ιστορικής εξέλιξης. Οι κοινωνικές σχέσεις διακρίνονται σε υλικές και ιδεολογικές (πολιτικές, ηθικές). Επειδή, όμως, οι δεύτερες εξαρτώνται από τις πρώτες, η κοινωνία μπορεί να ερμηνευτεί ως ενιαίο σύνολο.¹⁰⁸⁶ «Legislative power», γράφει ο Marx, «altogether loses the meaning of representative power. Here the legislature is a representation in the same sense in which every function is representative. For example, the shoemaker is my representative in so far as he fulfills a social need, just as every definite social activity, because it is a species-activity, represents only the species; that is to say, it represents a determination of my own essence the way every man is the representative of the other. Here, he is representative not by virtue of something other than himself which he represents, but by virtue of what he is and does».¹⁰⁸⁷

Γ. Κατά τον Marx, οι κοινωνικές διακρίσεις, ο εθνοφυλετισμός, ο ρατσισμός, ο αντιφεμινισμός κτλ., δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να αναπαράγουν οικειοθελώς τις κατεστημένες οικονομικές δομές της κοινωνίας, γι' αυτό και όσο πιο δυνατά τις αντιπαλεύουμε, τόσο πιο σύντομα θα φτάσει η κοινωνία εκεί που είναι προδιαγεγραμμένο να φτάσει: στην εξάλειψη κάθε διαφοράς. Στις συνθήκες του κεφαλαιοκρατικού συστήματος δεν μπορεί (κατά το φιλόσοφο) να υπάρξει αληθινός ανθρωπισμός, παρά μόνο διακρίσεις και ταξική αντιπαλότητα... γι' αυτό και ο αληθινά πανανθρώπινος προλεταριακός ανθρωπισμός... έχει για σκοπό του την πλήρη απελευθέρωση του εργαζόμενου λαού όλων των φυλών και εθνών από τα σιδερένια νύχια του κεφαλαίου.¹⁰⁸⁸

Δ. Αν συμφωνήσουμε, θεωρεί ο Marx, με όσους υποστηρίζουν πως η νομοθετική εξουσία θα πρέπει να ανήκει στο λαό, και όχι στους σοφούς ή τους άρχοντες, θα πρέπει, επίσης, να συμφωνήσουμε με όσους πιστεύουν πως όσο πιο πολύ διαπλατύνουμε το δικαίωμα ψήφου, τόσο πιο κοντά φέρνουμε τη νομοθετική εξουσία στο λαό, αφού η μια αποτελεί τη λογική συνέχεια της άλλης. Με άλλα λόγια, κατά τον Marx, ο θεσμός της καθολικής ψηφοφορίας είναι εξαιρετικά σημαντικός για τη ποιότητα της δημοκρατίας, και τούτο διότι: α. αν νοηθεί *stricto sensu* υπερβαίνει όλες τις τεχνικές διακρίσεις των πολιτών, και β. αποδεικνύει πως η πολιτική κοινω-

1086. Βλ. λήμμα «Κοινωνικές σχέσεις», στο Ρόζενταλ, 117.

1087. Marx, *Critique*, 119-120 [στο Springborg, 543].

1088. Βλ. λήμμα «Ανθρωπισμός», στο Ρόζενταλ, 17.

νία και η κοινωνία των πολιτών εν τέλει ταυτίζονται μεταξύ τους. «It is not», γράφει ο Marx, «a question of whether civil society should exercise legislative power through deputies or through all as individuals. Rather, it is a question of the extension and greatest possible universalization of voting, of active as well as passive suffrage. This is the real point of dispute in the matter of political reform, in France as well as in England».¹⁰⁸⁹

Ενώ για τους σύγχρονους δημοκράτες, παρατηρεί η Springborg, η καθολική ψηφοφορία είναι ανέφικτη, για το Marx θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ της δημοκρατίας.¹⁰⁹⁰ «Voting», γράφει ο Marx και παραθέτει η Springborg, «is not considered philosophically, that is, not in terms of its proper nature, if it is considered in relation to the crown or executive. The vote is the actual relation of actual civil society to the civil society of the legislature, to the representative element. In other words, the vote is the immediate, the direct, the existing and not simply imagined relation of civil society to the political state. It therefore goes without saying that the vote is the chief political interest of actual civil society. In unrestricted suffrage, both active and passive, civil society has actually raised itself for the first time to an abstraction of itself, to political existence as its true universal and essential existence. But the full achievement of this abstraction is at once also the transcendence of the abstraction. In actually establishing its political existence as its true existence civil society has simultaneously established its civil existence, in distinction from its political existence, as inessential. And with the one separated, the other, its opposite, falls. Within the abstract political state the reform of voting advances the dissolution of this political state, but also the dissolution of civil society».¹⁰⁹¹

Ε. Κατά τον Marx, άλλο πράγμα είναι να πιστεύει κανείς στην οικονομική και πολιτική εξίσωση των πολιτών μεταξύ τους, και άλλο στην εξίσωση των ανθρώπων. Όχι μόνο, διότι η έννοια του ανθρώπου δεν ταυτίζεται με αυτήν του πολίτη, αλλά και διότι, ενώ η εξίσωση των πολιτών είναι μια ολότελα τεχνητή, συμβατική και απρόσωπη εξίσωση αδιαφοροποίητων μονάδων, η εξίσωση των ανθρώπων είναι μια αυθαίρετη εξίσωση διαφορετικών προσώπων, ποικίλων ταλέντων και πνευματικών ικανοτήτων. Στην δημοκρατική πολιτεία όλοι οι πολίτες είναι ίσοι μεταξύ τους, αφού σε αυτήν επικρατούν οι αρχές της ισονομίας, της ισηγορίας κτλ.¹⁰⁹² Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι στη δημοκρατία ο πολίτης μπορεί να υπο-

1089. Marx, *Critique*, 120-121 [στο Springborg, 544].

1090. Ο.π., 545.

1091. Ο.π.

1092. Ο.π., 545 κ.ε.

κατασταθε
μόνο διότι
του έργου,
συγγέεται
ον οι πολί
τερη στην
ρατηρεί η
ενός γιατί
αριθμητικ
ωνία που
από την ο
κοινωνικο
τί δεν έχο
μένως νόι
των πολιτ
οι μαρξισ
εργάτες κ
δόμηση τι
κατεύθυνο
νουν, όπα
διανοούμι
λος μιας ε

Για το
αγώνες το
που παρα
τοί καμία
αλλάξει ε
δομές, αλ
κοινωνίες
αντίπαλο
απλή πορ
σε ποιοτι
στο καινι
νηση, σα
γραμμή [
σε αλλαγ

1093. ζ

1094. ι

1095. ι

θύ τους. «It is
ould exercise
ials. Rather, it
ization of vot-
int of dispute
and». ¹⁰⁸⁹

ngborg, η κα-
κ των ων ουκ
 παραθέτει η
 n terms of its
xecutive. The
ociety of the
e vote is the
elation of civ-
ying that the
restricted suf-
d itself for the
ts true univer-
abstraction is
y establishing
imultaneously
l existence, as
; falls. Within
dissolution of
⁹¹

στην οικονο-
λλο στην εξί-
υ δεν ταυτίζε-
πολιτών είναι
φοροποιήτων
ωση διαφορε-
οτήτων. Στην
, αφού σε αυ-
⁹² Το γεγονός
πορεί να υπο-

κατασταθεί από κάποιον άλλο, χωρίς κανένα κόστος για το πολίτευμα, όχι μόνο διότι το πρόσωπο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην επιτέλεση του έργου, αλλά και διότι η εξωτερική εξίσωση των πολιτών δεν πρέπει να συγχέεται με τη εσωτερική, αφού η πρώτη αφορά στον τρόπο με τον οποίον οι πολίτες αντιμετωπίζονται μεταξύ τους ή από την πολιτεία, ενώ η δεύτερη στην λειτουργία των πολιτικών οργάνων. Η κοινωνία ως σύνολο; παρατηρεί η Springborg, ¹⁰⁹³ διαφέρει από το άθροισμα των μελών της, αφ' ενός γιατί η σχέση της κοινωνίας προς τα μέλη της δεν είναι ατομική ή αριθμητική, αλλά προσωπική, αφ' ετέρου διότι δεν μπορεί να υπάρξει κοινωνία που δεν χρειάζεται τις ιδιαιτερότητες των πολιτών της περισσότερο από την ομοιομορφία των. Κατά την αντίληψη του Marx, η διανομή του κοινωνικού πλούτου δεν μπορεί να είναι απόλυτα εξισωτική, όχι μόνο γιατί δεν έχουμε όλοι τις ίδιες ανάγκες, αλλά και γιατί η ισότητα έχει ενδεχομένως νόημα στον καπιταλισμό – εξαιτίας μιας σειράς διαφοροποιήσεων των πολιτών –, όχι, ωστόσο, στον σοσιαλισμό. Η δική μας κοινωνία, λένε οι μαρξιστές, αποτελείται αρχικά από δυο φιλικές μεταξύ τους τάξεις: τους εργάτες και τους αγρότες, που τους ενώνει ένας κοινός σκοπός: η ανοικοδόμηση του κομμουνισμού. ¹⁰⁹⁴ [Καθώς, όμως, προχωρούμε προς αυτή την κατεύθυνση]... τα όρια ανάμεσα στις ..[εν λόγω] τάξεις όλο και θα σβήνουν, όπως επίσης θα εξαφανιστούν βαθμιαία και τα όρια ανάμεσα στους διανοούμενος και τους εργάτες, [τους ντόπιους και τους ξένους, για όφελος μιας ολότελα φιλικής και ειρηνικής κοινωνίας].

Για τον Marx, οι αγώνες των λαών για την δημοκρατία, όπως και οι αγώνες τους για ισότητα, ελευθερία, ανεμπόδιστη διενέργεια εκλογών κτλ., που παραδοσιακά συνδέθηκαν μεταξύ τους, δεν μπορούν να έχουν καθαυτοί καμία πολιτική αξία. Τούτο ισχύει όχι μόνο γιατί τίποτε δεν μπορεί να αλλάξει σε μια κοινωνία όσο δεν αλλάζουν οι κοινωνικοοικονομικές της δομές, αλλά και γιατί οι αλλαγές που οι εν λόγω αγώνες επέφεραν στις κοινωνίες ήταν ποσοτικές και κρυφές, και όχι ποιοτικές και φανερές. «[Οι αντίπαλοί μας]», παρατηρούν οι μαρξιστές, «βλέπουν την εξέλιξη σαν απλή πορεία ποσοτικής αύξησης, όπου οι ποσοτικές αλλαγές δεν οδηγούν σε ποιοτικές αλλαγές, αναγκάζοντας το παλιό να παραχωρήσει τη θέση του στο καινούργιο. [Εμείς, όμως,] βλέπουμε την εξέλιξη όχι σαν κυκλική κίνηση, σαν απλή επανάληψη του περασμένου, αλλά σαν κίνηση σε ανοδική γραμμή [...] όπου από ασήμαντες και κρυφές ποσοτικές αλλαγές περνάμε σε αλλαγές ριζικές και φανερές, σε ποιοτικές αλλαγές». ¹⁰⁹⁵ Για να το πούμε

1093. Ο.π., 546.

1094. Βλ. λήμμα «Τάξεις στη Σοβιετική Ένωση», στο Ρόζενταλ, 197.

1095. Βλ. λήμμα «Πέρασμα της ποσότητας σε ποιότητα», στο Ρόζενταλ, 175.

αλλιώς, κατά τον Marx ιδανικά όπως αυτά της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της ισότητας, των ελεύθερων και πολυκομματικών εκλογών –καθώς και όλα όσα ακόμη ενέπνευσαν κατά καιρούς τους αγώνες των λαών της γης– θα πάντουν να διαθέτουν οποιαδήποτε αξία μόλις εγκαθιδρυθεί ο σοσιαλισμός, αφού ως επιφαινόμενα του καπιταλισμού θα κατακρημνιστούν μαζί του.

VII. Popper: Μην διερωτάσθε «Ποιος άρχει;», αλλά «Πώς άρχει;», Επιστήμη και Δημοκρατία

Ο διακαής πόθος των σύγχρονων δημοκρατών για την όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη προστασία των δημοκρατικών θεσμών οδήγησε πολλούς από αυτούς στην ιδέα μιας επιστημονικού τύπου δημοκρατίας, σε ένα πολίτευμα, δηλαδή, στο οποίο η ελευθερία και η ισότητα θα λογίζονται ως επιστημολογικές αρχές, θεωρώντας το ως τον ασφαλέστερο τρόπο προκειμένου όχι μόνο να διασφαλιστεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, αλλά και να αποφευχθεί η τυραννία. Για να το πούμε αλλιώς, για τους σύγχρονους δημοκράτες, αν τα ανθρώπινα δικαιώματα τεθούν στη βάση της δημοκρατικής πολιτείας τότε δεν μπορεί παρά η ανάπτυξη του κυβερνητικού συστήματος της τελευταίας αυτής να είναι μια συνεπής όσο και προκαθορισμένη ορθολογική κατασκευή, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την επιστήμη.

Για να στηρίζουν τις απόψεις τους, οι απολογητές της επιστημονικής δημοκρατίας καταφεύγουν είτε στο ωφελμισμό και την αρχή μεγαλύτερη ευτυχία για μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων είτε στα ηλεκτρονικά δημοψηφίσματα.

Για τους ωφελμιστές, μια πράξη θα πρέπει να εκτιμάται ως ηθικώς καλή ή κακή, όχι ανάλογα με το πώς φαίνεται σε μας, υποκειμενικά δηλαδή, αλλά αντικειμενικά «χωρίς δηλαδή περιθώρια προβληματισμού ή αμφιβολίας».¹⁰⁹⁶ Για τους ωφελμιστές, παρατηρείται στη βιβλιογραφία, αν δεχτούμε να θεωρήσουμε καλές τις πράξεις που συμβάλλουν στην ευδαιμονία των ανθρώπων που επηρεάζονται από την εκτέλεσή τους και κακές τις αντίθετές τους, θα πρέπει επίσης να δεχτούμε πως μεταξύ δυο πράξεων που συμβάλλουν εξίσου στην ευτυχία των ανθρώπων θα πρέπει να θεωρούμε καλή «και συνεπώς πρακτέα»,¹⁰⁹⁷ εκείνη που εξασφαλίζει την ευτυχία σε μεγαλύτερο πλήθος ανθρώπων. Εις επίρρωση της θεωρίας τους οι

1096. Θ. Πελεγρίνης, *Κεφάλαια Ηθικής Φιλοσοφίας* (Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α, 1980), 63.

1097. Ο.π., 63.

ωφελμιστές

1. Το γε
να επιθυμ
το τέλος τη
όλη μας ζα
μπορεί να ε
το, αφού, ε
στην ευδαι
γονός ότι η
λιμιστές θε
όχι μόνο ε
όταν οι άλ
αντιληφθεί
μων, όταν
τόν περισσ
θήσει μόνε

2. Το γε
σεις και τι
και ψυχολο
πράξεων τ
κά».¹⁰⁹⁹ Μ
ένα σύστη
δούς τους
νών, που ε
στές: «η έ
δηλαδή, μ
λαδή, αισί
νά ατομικ
τίθεται στ
βάνει χρό
λόγω συν
κοινωνία
ατομικό κ
κοινωνικό
και, κατά
όμως κάπ

1098. Α

1099. Π

1100. Ο